

СТАНОВИЩЕ ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІАСВІТІ З ПОГЛЯДУ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

В Україні рівень професійного виконання продукту електронних видавництв відповідає світовому, проте, українське електронне видання та процеси, пов'язані з ним, майже не досліджуються, немає повноцінної цілісної теоретичної бази, унаслідок чого відсутнє офіційно зафіксоване адекватне визначення поняття "електронне видання".

In Ukraine the level of professional implementation of product of electronic publishing houses is like all over the world, however, Ukrainian electronic edition and processes, related to him, is not almost investigated, there is not a valuable integral theoretical base, as a result of what it is absented adequate determination of concept "electronic edition".

У всесвітній мережі Internet електронне видання – це галузь, яка постійно розвивається та змінюється. Сьогодні електронне видання – це широкий діапазон способів та засобів для створення повноцінного інформаційного продукту з багатьма можливостями.

Електронні видання кардинально відрізняються від друкованих специфікою у способі представлення споживачеві. В останнє десятиліття ХХ ст. в них стали застосовуватися ще й мультимедійні компоненти: цифрові, звукові або відеофрагменти, а також анімаційні елементи в основній частині видання.

В Україні сьогодні діють чимало електронних видавництв, чий рівень професійного виконання продукту відповідає світовому. Такий стан речей існує завдяки людям, які постійно удосконалюють свої вміння та знання, застосовують власні практичні здобутки та досвід іноземних колег. Не виникає сумніву, що українське електронне видання сьогодні є конкурентоспроможним і якісним продуктом.

Поряд з цим, українське електронне видання та процеси, пов'язані з ним, майже не досліджуються. На жаль, сьогодні немає повноцінної цілісної теоретичної бази, унаслідок чого відсутнє офіційно зафіксоване адекватне визначення поняття "електронне видання".

Інтернет та інша цифрова інформація стали вагомою частиною життя. Тому постійно в павутині з'являються нові й нові інформаційні сайти: персональні сторінки, "періодичні видання", кібер-версії актуальних традиційних засобів масового інформування. На підтвердження

---

¹ ДП НДІ «Система»

цього можна навести такий факт: згідно з результатами досліджень у лютому в інтернеті кількість блогів перевищила 27,2 млн, а вже у квітні – 35,3 млн [5]. Протягом трьох останніх років блогосфера розширилася в 60 разів. Тому доцільно запропонувати варіанти оформлення вихідних відомостей інтернет-ЗМІ, дисків, дискет – видань, випущених у цифровій версії. Більше того, найперше, чого потребує вітчизняна нормативна база, – визначення "електронного видання". Адже кожен документ в Україні (навіть Закон України "Про інформацію") поки що ігнорує це поняття.

Аби визначити можливі шляхи розв'язання проблеми, предметом дослідження обрали закордонний досвід регламентування у сфері електронних видань (нормативні та інші документи). Варто унормувати всі види українських електронних видань, бо навіть ДСТУ 3017-95 не зазначає, що таке "електронне видання".

Немає вичерпного теоретичного дослідження щодо бібліографічних аспектів електронних документів.

Застосування електронних видань у науковій і практичній роботі, на жаль, надто випереджає теоретичний поступ в Україні. Якщо про електронні документи в Америці почали говорити на офіційному рівні ще наприкінці 80-х рр., то в Україні мінімальна теорія стосується вже XXI ст. Є поодинокі дослідження співробітників бібліотек [2], виробничі стандарти [4] та праці молодих дослідників [3].

Ознайомившись з різними ISO, ANSI, ГОСТами, СиБиДи, можна запропонувати, наприклад, правила оформлення бібліографічного запису цифрового видання. Адже це питання для українців наразі є актуальним. Формальність та бюрократизм у поданні вихідних відомостей допомагає ідентифікувати видання, описати його, занести в каталоги бібліотек – електронні (із включенням до електронного фонду) та фізичні.

Тому доцільно, порівнюючи міжнародні стандарти зі стандартами регіонального та державного рівнів, виокремити загальну точку зору на електронні медіа, адаптувати деякі концепти для України. Крім того, викристалізувати поняття "електронного видання" з усіма наслідками. "Індустрія" цифрових видань в Україні безсумнівно розвивається швидше за традиційні медіа. Треба працювати над класифікацією, нормалізацією віртуальних ЗМІ.

Людина прагне бути поінформованою, аби задовольнити природну потребу в захисті. Отже, інформація (а точніше – інформованість) дає відчуття захищеності, приглушує певні людські фобії. Вважаючи всесвітню мережу необмеженою інформаційною течією, у якій плавають мережеві видання, користувач забуває, що спершу варто було б прочитати офіційну інформацію, бо інтернет-простір на те такий і є - віртуа-

льний. В інтернеті (принаймні в українському сегменті) ніхто не скаже, де правда, а де брехня. Глобальну мережу в Україні не контролюють. Низка нормативних документів, кількість яких можна перелічити на пальцях, що опосередковано стосуються питання Людина-Інтернет, ніяким чином не стають на заваді. Наприклад, проект Закону України "Про захист прав користувачів електронних комунікацій". Головний його недолік, що не означено ці "електронні комунікації", та й це ще не закон. Правовий акт сформовано більшою мірою для регулювання телефонного зв'язку. Зокрема зазначено, що електронна комунікація – це публічно доступний засіб і пристрій, який здатний приймати та передавати інформацію на відстань у цифровому вигляді [1]. Однак пізніше в проекті сказано, що трансакційні відомості (статус електронної комунікації) містять номер абонента, тривалість з'єднання тощо. Для інтернету, який надається, приміром, dial-up-ним з'єднанням, це побічний контент. Чинний Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" розглядає винятково ділову інформацію (не масову), потрібну для типового документообігу: накази, договори та ін. І хоча документ – також видання, він призначений для особистісного творення, збереження, передавання. Документи мають регламентовану форму подання, не містять масової інформації, тому не потребують оформлення вихідних відомостей. Корисний витяг із закону для видавців – наявність означення е-документа. Він подається як інформація в електронному вигляді з обов'язковими реквізитами (без них не матиме юридичної сили), може бути візуалізований за допомогою апаратного забезпечення: на екрані комп'ютера, на папері за допомогою периферійного обладнання.

Водночас перше офіційне визначення електронного видання було подано в міжнародному стандарті ISO 9707:1991 Information and documentation – Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications. У ньому електронне видання (electronic publication) трактується як документ, доступний для публіки, який оприлюднюється в машиночитаній формі. Він може містити файли даних та програмне забезпечення (прикладні програми); може бути записаним на папері, магнітному, оптичному та інших носіях інформації, призначених для обробки комп'ютером або периферійними пристроями [7].

Нині кожне робоче місце забезпечується комп'ютером із флопідиском, CD-ROM-ом для читання лазерних дисків (DVD-ROM для перегляду вмісту ще й DVD-дисків).

За умов активного використання інтернету як єдиного комунікативного середовища інформаційні матеріали в цифрових форматах набувають підвищеного попиту в користувачів. Ще з 1981 р. у світі розроб-

лялися стандарти з опису комп'ютерних файлів як джерел інформації. Пізніше, від 1995 р., суспільство запропонувало вживати термін електронний ресурс. Хоча сам стандарт, який містив означення нового поняття, з'явився тільки через два роки [2, 1–7]. Згідно з ISBD (International Standard for Book Description) електронним ресурсом назвали таку інформацію, отримати яку можна за допомогою комп'ютера, пристроїв для зчитування – FDD, CD-ROM та іншого периферійного апаратного забезпечення (модеми) [2]. Крім того, уже в 1995 р. в Америці та країнах Західної Європи за характером інформації виділяли дані (текст, графіку, мультимедіа, таблиці тощо), програми та комбіновані джерела, що подавалися в інтерактивних (ідеться не про інтернет) чи локальних електронних ресурсах.

Про можливість опису інтернет-публікацій зайшла мова після впровадження нової редакції AACR (Anglo-American Cataloging Rules) у 1999 р. Та це здебільшого в Америці. На той час Україна тільки набирила оберти в інтеграції у всевітню мережу. Пропозиції щодо оформлення бібліографічного опису мережних матеріалів містяться в 9 розділі, який має назву "Електронний ресурс" (знову-таки на зміну "комп'ютерному файлові").

Подальша типологія, зафіксована в стандарті, повторює позиції AACR, ISBD [2].

Україна не ратифікувала положень вищезазначених стандартів видавничої та бібліотечної справ. Тому про електронні видання можна говорити тільки гіпотетично. Саме про видання, які мають проходити обробку перед тиражуванням чи публікацією в мережі. Позиції стандарту можна застосувати як до фізичних е-видань, так і до мережних навчальних продуктів для, приміром, дистанційного навчання.

Розпочнемо з визначень "електронне видання" та "електронний документ". ГОСТ 7.83-2001 подає такі визначення [6]:

Електронний документ – документ на носії, призначеному для машинного зчитування спеціалізованою технікою (комп'ютером).

Електронне видання – електронний документ (сукупність електронних документів), який пройшов редакційно-видавничу підготовку, призначений для поширення у незмінному вигляді.

Проте ці визначення лише частково відображають суть досліджуваного явища. Електронним може бути тільки самостійне видання, спеціально підготовлене для існування в електронній формі, виконане з урахуванням того, що його будуть використовувати і сприймати тільки за допомогою комп'ютерних технологій і засобів з огляду на його колосальні можливості (гіперзв'язки, засоби мультимедіа і т. д.).

Поняття "електронні видання" містить у собі тексти книг, журналів і газет, розповсюджені в будь-якому текстовому або іншому форма-

ті, наприклад у гіпертекстовому (HTML) або одному з форматів архівації (ZIP, ARJ, RAR, WINZIP тощо).

Отже, для створення власне українського державного стандарту електронних видань існують і рекомендації всесвітніх організацій, і здобутки та проаналізовані помилки інших держав.

Інша і не менш актуальна проблема – відсутність загальноприйнятого і зручного стандарту для бібліографічного опису електронних джерел інформації. Усе частіше науковці для своїх досліджень використовують електронні джерела. Цьому сприяє низка причин. Опублікування електронного документа не потребує багато коштів, оновлення або виправлення можна внести будь-якої миті, тому тексти дослідників, доступні в режимі on-line, найбільш цікаві з точки зору наукової новизни й актуальності. Також надзвичайно важливим є той чинник, що науковцеві не обов'язково діставатися протилежної сторони земної кулі, аби ознайомитися з тим чи іншим текстом. Не слід забувати також про студентство, яке становить більшу частину користувачів світової мережі й постійно зацікавлене у наукових матеріалах навіть найрідкіснішої тематики. Отже, розглянемо яким чином коректно посилатися та робити опис електронних джерел.

Гігантське збільшення потоку електронних документів викликало необхідність створення спеціальних правил для їхнього бібліографічного опису та каталогічного обліку. Наразі ця проблема відділилася в спеціалізовану й динамічну у своєму розвитку галузь вивчення. Існує чимало методів і підходів, розробники яких прагнуть врахувати всі особливості електронних видань. До найбільш значущих міжнародних розробок належать створений IFLA "Міжнародний стандартний бібліографічний опис для електронних ресурсів" (International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources ISBD (ER) [10] і проєкт "Дублінське ядро" (Dublin Core), ініціатором якого став OCLC. Ці розробки демонструють протилежні точки зору на бібліографічний опис електронних документів у мережі. Документ IFLA призначений для використання професійними каталогізаторами, забезпечуючи їх інструментарієм для професійного обліку електронних матеріалів. "Дублінське ядро", навпаки, призначене для користування всіма розробниками сайтів: відповідно до концепції кожен веб-майстер (розробник, електронний видавець) повинен включати в структуру веб-сторінок (в область МЕТА-даних) певний набір елементів, якими описуються зміст і вихідні дані ресурсу.

Природно, що обидва ці підходи мають певні вади. Так, концепція IFLA орієнтована на каталогізацію ресурсів інтернету "вручну", на зразок каталогізації книг у бібліотеках. Цей процес вимагає чималих витрат часу та інтелектуальних зусиль, а отже, є недешевим шляхом обліку матеріалів мережі з використанням усього набору предметних рубрик, те-

заурусів й індексів класифікації. Такий підхід, звичайно, забезпечує високі результати пошуку, однак в інтернеті величезні масиви даних зазнають змін практично щомиті, і каталогізовані вручну документи, на обробку яких витрачається чимало зусиль, через нетривалий час можуть застаріти. Тому такий підхід до опису електронних видань навряд чи варто застосовувати на практиці.

Цей стандарт визначає правила опису електронних видань, включаючи ресурси інтернету, тобто електронні видання. Останні, однак, представлені далеко не в усіх своїх різновидах. Творці стандарту обмежилися лише деякими прикладами існуючих інтернет-ресурсів, а саме: закінченими сайтами й цілісними інформаційними ресурсами, як, наприклад, бази даних і мережеві електронні періодичні видання. Фактично, укладачі взяли за основу ГОСТ 7.1-84 "Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления". Це була спроба максимально наблизити опис електронних видань до традиційного опису друкованих видань. З нових елементів додалися лише відомості про вид видання – "електронний ресурс" і зазначення режиму доступу, що у випадку з мережевими документами зводиться до посилання на їхню адресу (URL).

Кількість альтернативних положень і допусків у ДСТ настільки велика, що дозволяє однозначно описувати лише спеціально підготовлені інтернет-ресурси (наприклад, електронні журнали). Стандарт залишив непорушеним питання про опис окремих web-сторінок, можливості опису сайту з колективним авторством, і, головне, абсолютно проігнорував таку найважливішу особливість інтернет-ресурсів, як їхнє постійне оновлення. Фактично стандарт оминув такі види джерел, як окрема web-сторінка, електронний лист, повідомлення зі списку розсилання, повнотекстовий документ із бази даних. Практика доводить, що цитувати й посилатися найчастіше доводиться саме на ці види документів і це змушує звертатися до інших способів опису джерел інтернету, які дозволяли б досить повно, надійно й однозначно виконати опис всіх видів мережевих електронних видань.

Найперше, що треба зробити, – легалізувати е-медіа, визначити склад та розташування вихідних відомостей. Це унормує роботу науковців, полегшить роботу працівників бібліотек, спростить міждержавну комунікацію. По-друге, легалізація та регуляція цифрових документів також є необхідним кроком. Нам потрібна п-на кількість визначень для роботи з таким продуктом. У першу чергу визначення самого поняття "електронне видання". Враховуючи закордонний досвід, можна узагальнити для українських теренів щось на кшталт: е-видання – документ на носіїві (сервер інтернету – також носій), який пройшов редакційно-видавничу обробку, містить вихідні відомості, подає інформацію в циф-

ровому форматі, для прочитання якого потрібне спеціальне обладнання (комп'ютер з його периферією, плеєр), придатні для читання такого формату. Останнє тому, що, приміром, фотографії можна побачити й у цифровій камері, DVD-плеєр читає більшість відео- та звукових форматів. Інформація може бути якою завгодно за знаковою природою: текст, зображення, таблиці, звук, відео, мультимедіа, а також програма (софт). Під час бібліографічного опису е-публікації треба зазначити, чи це унікальне цифрове видання, чи мережна версія традиційного ЗМІ (у такому випадку посилання оформлюють як для неелектронного [3]). Якщо мережевий продукт, то обов'язково має бути режим доступу до нього. Мережеві публікації на сучасному етапі – мас-медіа за своєю природою. Крім того, переважна більшість – це продовжувані чи періодичні видання. Адже адміністрування сайту, передбаченість оновлень є ознакою того, що інформація змінюватиметься. Перманентними продуктами можна назвати ті, які створюють до якоїсь події, для разової реклами товару. Здебільшого такий характер мають вікна-"вискочки" (pop-up).

Інтернет – не єдина глобальна мережа, а http – не єдина послуга. Міжнародний стандарт ISO 690-2 Information and documentation – Bibliographic references – Part 2: Electronic documents or parts thereof так і наголошує, що для он-лайнних документів слід вказувати назву мережі та адресу видання [8]. Якщо є додаткові умови, їх треба зазначити після електронної адреси документа.

Тому необхідно зазначити, яким чином з тієї чи іншої веб-сторінки можна дістати документ. Часто в інтернеті є платні ресурси, які потребують або наявності віртуального рахунку, або паролю доступу. Якщо описувач знайшов поза документом логін та пароль, перевірів їх, то таку інформацію також слід подавати в бібліографічному записі в області приміток після адреси публікації.

Абсолютно неважко адаптувати американські розробки до нашої практики. Для цього потрібно лише створити нескладні правила, що дозволять адекватно описати найпоширеніші типи документів в інтернеті, які не регламентовані у ГОСТі 7.1-84.

Важливо, що на відміну від згаданого стандарту, в основі цих правил не "підтягування" характеристик джерела до традиційного видання, а виділення параметрів, що дають можливість точно ідентифікувати цифрове джерело.

В оформленні вихідних відомостей електронних видань, крім власне контенту відомостей, є проблема з їх розташуванням. ГОСТ 7.83-2001 пропонує використовувати титульний екран для зазначення потрібних вихідних відомостей. Такий крок доцільний для цифрових видань, які існують на переносних носіях інформації: дисках, дискетах, флеш-картах. Виробник нічого не втрапить від того, що перша сторінка, яку

побачить покупець, міститиме звичні для книжок відомості. Майстерність дизайнера допоможе акцентувати увагу на оформленні.

Стандарт пропонує подавати титульний екран, однак додає, що може бути сторінка, яка замінює його. Більше того, попри однотипність інформації, на першій сторінці електронного видання можна вигравати за рахунок оригінального візуального оформлення. Усі традиційні складові вихідних відомостей краще подавати в цифровому вигляді, на поверхні носія (приміром, на одному боці диска, якщо дозволяє технологія) та на упаковці-коробці. Оскільки йдеться про електронне видання, то пропонується зобов'язати видавців зазначати бібліографічний опис продукту принаймні на упаковці та в тілі інформації – на титульному екрані. Культура видання повинна інтегруватися в цифровий світ. Типове е-видання має пластикову тару. Вона "оздоблена" паперовими буклетами. Можна застосувати ці папірці як матеріал для подання вихідних відомостей. На зовнішньому боці – титульна інформація + штрих-код та стандартний набір: надзаголовок, назва, автор (якщо є) чи компанія-розробник, підзаголовні відомості та вихідні дані, інформація про релітера в Україні. При відкриванні коробки – аналог розгортання книжки – на поверхні диска маємо мінімальні вихідні відомості, потрібні для каталогізації та ідентифікації. На зворотному боці кришки пластикової упаковки можна подавати інформацію, притаманну звороту титулу чи прикінцевим сторінкам: анотацію, міжнародний стандартний номер, творців, рецензентів, реєстраційний номер, реєстратора, тираж тощо.

Щодо мережевих видань, то найкраще зазначати вихідні відомості в коді сторінки. Застосовуючи спеціальні символи, кодом можна передати великий обсяг інформації, яка не відобразатиметься на сторінці. Так, використання пунктуації "" (на позначення кінця) дозволяє в межах цих знаків подати вихідні відомості, єдине, що треба, – виключити "невидимий текст" цими символами.

Тут можна прописати будь-яку інформацію, зокрема і бібліографічний опис (бібліографічний запис + анотація).

Наприклад:

```

< html >
< head >
< meta name="keywords" content="description" >
< title > Е-демократія: правовий аспект –
Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва < /title >
<!-- Назва видання: Е-демократія: правовий аспект -->
<!-- Тип: дайджест інтернет-видань -->
<!-- Періодичність: щотижневик -->
<!-- Дата випуску: 10 березня 2006 року -->
<!-- Випуск: № 11 -->
<!-- Доступно з: http://www.library.vinnitsa.com/publications/2009/E-
demokrat11.html -->
<!-- Назва статті: Цифрове законодавство -->
<!-- Автор: Баранов О. -->
<!-- Доступно в інтернеті: http://www.zn.kiev.ua/nn/show/395/34921/ --
>
< /head >
< body >...
< /body >
< /html >

```

І це не потребує великих зусиль, і свідчить про культуру видавця, про його відповідальність за розміщені матеріали.

Певні стандарти допомагають користувачеві швидко знайти потрібну інформацію, а розробнику формувати цільову аудиторію і збільшувати її чисельність. Система цифрових законів має захищати основні цінності цивілізованого світу: свободу слова, підприємництва та конкуренції, гарантувати захист права власності тощо.

1. Про захист прав користувачів електронних комунікацій: проект Закону України [електронний ресурс] / М. М. Рудьковський. – Перевірено 26 квітня 2009 р. – Режим доступу: http://ilaw.org.ua/bill_descr.php?id=24, <http://internet-rights.org.ua/index.php?page=acts&act=8>. 2. Антоненко І., Баркова О. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // Бібл. вісн. – 2004. – № 2. – С. 11–22. 3. Закревська О. Електронні видання: процеси стандартизації і проблеми бібліографічного опису // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2006. 4. Бібліографічний опис у списку використаних джерел. Загальні вимоги і правила складання: СТП 1.02-2002 [електронний ресурс] / ЛНУ ім. І. Франка. – Введено 8.04.2002. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Geninf/bibliog.htm>. 5. Количество блогов в интернете достигло 35 млн [електронний ресурс]. – Опубл. 19.04.2009; Проверено 25 апреля 2009 г. – Режим доступа: <http://www.probuem.ru/computers/27778>. 6. ГОСТ 7.83-2001.

Электронные издания: Основные виды и выходные сведения / Межгосударственный Совет по стандартизации, метрологии и сертификации. – Минск, 2001. – [15.04.2009]. 7. ISO 9707:1991: Information and documentation – Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications [electronic resource] / TC 46. – 1991. – 13 p. – Way of access: URL: <http://www.iso.ch/iso/en/CatalogueDetailPage.CatalogueDetail?CSNUM BER=17564&ICS1=1>. – Title from the screen. 8. Information and documentation – Bibliographic references [electronic resource] / TC 46. – Part 2: Electronic documents or parts thereof: ISO 690-2: 1997. – Way of access: URL: <http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/standard/690-2e.htm>. 9. ANSI/NISO/ISO 12083-1995 Electronic Manuscript Preparation and Markup [electronic resource] / National International Standard Organization. – Bethesda, 1995 – Approved 17, April; Cited 4, March, 2009. – ISSN 1041-5653. – PDF-file. 10. International Standard Bibliographic Description for Computer Files (1997). – [15.04.2009]. 22. Maurice Crouse. Citing Electronic Information in History Papers. – [15.04.2009].